

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.02(09)371.4

А.В. АЛТУХОВА

ПРИНЦИП МІЦНОСТІ ЗНАНЬ ТА ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. ДИСТЕРВЕГА

У статті розглянуто погляди видатного педагога А. Дистервега стосовно принципу міцності знань. На основі аналізу й узагальнення педагогічної спадщини вченого висвітлено його ідеї стосовно принципу міцності знань; акцентовано увагу на суті принципу та значенні у навчальному процесі; охарактеризовано шляхи формування міцних знань в учнів.

Ключові слова: навчання, міцні знання, ґрунтовність, принцип міцності знань.

Актуальність теми дослідження вбачаємо в загостренні інтересу суспільства до проблеми міцних знань, що характерні для сьогодення України. Пошук шляхів удосконалення навчального процесу, опанування міцними знаннями набуває все більшого значення. Для правильного розуміння та вирішення сучасних дидактичних проблем необхідним є аналіз, узагальнення і творче осмислення досвіду видатних педагогів минулого.

У ході дослідження встановлено, що проблема міцного засвоєння знань має давні коріння, а принцип міцності знань пройшов довгий шлях розвитку. Так, перша спроба сформулювати принцип належить Я.А. Коменському. Він називав цей принцип основним, на якому повинен будуватися навчальний процес. Слідом за Я.А. Коменським проблема міцного засвоєння знань розглядалася в нових аспектах Д. Локком, Ж.-Ж. Руссо, Г. Песталоцці та ін.

Серед багатьох відомих педагогів гідне місце посідав німецький педагог-демократ А. Дистервег, який зробив суттєвий внесок у розвиток педагогічної науки. Твори вченого містять багато цінних думок, вказівок та правил дидактичного характеру, які не втратили актуальності у вирішенні проблем формування міцних знань і в сучасній українській школі.

Отже, звернення до досвіду педагогічної спадщини А. Дистервега, “учителя німецьких учителів”, дає змогу виділити основні погляди вченого у вирішенні зазначеного питання.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій дає змогу стверджувати, що розкриття суті принципу міцності знань учнів у педагогічній спадщині А. Дистервега залишились поза увагою дослідників.

Мета статті – на основі аналізу й узагальнення педагогічної спадщини видатного вченого А. Дистервега висвітлити внесок у розробку проблеми формування міцних знань.

В аспекті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне зазначити, що типовою особливістю педагогіки першої половини ХІХ ст. був процес інтенсивного розвитку теорії навчання. Головним епіцентром активних дискусій та ідей-

ної боротьби на той час була проблема схоластики, догматизму та рутини у навчанні. А. Дистервег прагнув переробити та вдосконалити існуючий процес навчання, спрямувати його на розкриття розумових здібностей учня й озброїти народних учителів практичними педагогічними знаннями та педагогічною майстерністю.

Детальний аналіз педагогічної спадщини А. Дистервега свідчить, що головним завданням навчання педагог вважав розвиток розумових сил та здібностей дітей. У своїх працях дослідник узагальнив найкращі досягнення своїх попередників, особливо свого вчителя Й. Песталоцці. Однак він не тільки відтворює ідеї видатних педагогів минулого, а й будує свою педагогічну систему. Особливе місце відводить дидактиці, яку визначає як “науку про загальні закони та правила навчання” [1, с. 30]. Своє дидактичне вчення й узагальнений досвід роботи у школі педагог викладає у видатній праці “Керівництво до освіти німецьких учителів” у вигляді принципів навчання та 33 законів, з яких випливають правила.

У контексті дослідження важливо підкреслити, що А. Дистервег зробив значний внесок у розвиток принципу міцності знань у навчанні. Слід зазначити, що принцип міцності у навчанні знайшов своє пряме або непряме відображення майже в усіх працях (понад 20) педагога.

Принцип міцності знань у А. Дистервега – це багатогранність, ґрунтовність вивчення, застосування та вправи. Відомий дидакт пов’язував міцність знань з активністю та самостійністю у навчанні. “Людина може володіти міцними знаннями лише завдяки самостійній діяльності, власним силам, власній напрузі” [1, с. 217]. Самодіяльність, у розумінні вченого, тотожна вільному, самостійному пізнанню. На противагу догматизму й авторитаризму феодальної педагогіки він захищав право кожної людини на розвиток самостійного мислення. На його думку, самостійність мислення повинна вести до свідомої діяльності в житті.

У “Керівництві до освіти німецьких учителів” педагог писав, що учень “... всього повинен досягти сам. Чого він сам не придбає і не виробить у собі, тим він не стане і того він не матиме”. У зв’язку із цим привілейоване завдання учителя, на думку А. Дистервега, “... полягає в стимулюванні дитини до вираження власного “я”” [6, с. 229].

Виходячи із самодіяльності, як основного фактора людської свідомості, педагог вважав, що освіта полягає не в поверховій широті знань, а в їх глибині та ґрунтовності. Набагато важливіше мати невелику кількість знань, здобутих за допомогою пізнавальної самостійності й обернених у розумове надбання, підкреслює педагог, ніж багато знань, але сприйнятих поверхово, неґрунтовно [3, с. 85]. Учений вважав, що справжнє знання досягається у результаті своєрідного “пошуку” різних сторін одного й того самого предмета, поєднання теорії з практикою та багаторазових вправ у розумінні предмета. А. Дистервег таким чином порушив питання про своєрідну єдність знань, умінь і навичок.

Для успішного оволодіння міцними знаннями А. Дистервег пропонує використовувати такі правила у навчанні:

- навчати відповідно до особливостей дитячого сприйняття;
- від прикладів треба йти до правил;
- від предметів до слів, що позначають їх;
- від простого до складного;
- від легкого до важкого;

- від відомого до невідомого;
- закріплення матеріалу.

Ці правила були сформульовані ще Я.А. Коменським, але А. Дистервег здійснює їх подальшу розробку, справедливо попереджаючи вчителя про неприпустимість їх формального використання.

Особливу увагу педагог приділяє свідомому засвоєнню навчального матеріалу. Так, на думку вченого, найсвідоміше вивчення є необхідним чинником для його ґрунтового, міцного засвоєння. Усе, що потрібно засвоїти, підкреслює педагог, слід раніше усвідомити, тому що тільки зрозуміле легко та добре засвоюється [1, с. 32]. А. Дистервег робить спробу визначити критерії якості здобутих знань, їх міцність. Одним із таких показників міцного засвоєння матеріалу є, як зазначав дидакт, уміння учня чітко та ясно переповідати його. У зв'язку із цим він наголошує: “Змушуй учня правильно переказувати навчальний матеріал! Слідкуй завжди за хорошим вимовленням, виразним наголосом, ясним відтворенням та логічним перебігом думок!” [1, с. 32]. Слід зазначити, що при цьому педагог правильно вказує, що ясний та точний виклад думок і виразність відповідей виробляється в учнів не тільки на уроках рідної мови, а й під час усього навчання.

Виходячи зі свого розуміння процесу навчання як збудження задатків дитини, основним завданням навчання для досягнення ґрунтовних знань педагог встановлює розвиток пізнавальних здібностей учня, щоб вони “розвивалися в засвоєнні та пошуку істини” [1, с. 28]. Висуваючи перед навчанням такі важливі та багатогранні завдання, А. Дистервег вважав, що успішно вирішити їх можливо лише тоді, коли вони будуть мати природовідповідний характер. Для того, щоб отримати міцні знання, педагог підкреслює, що навчання має будуватися з урахуванням особливостей розвитку мислення дитини, відповідати “природному шляху пізнання” [1, с. 28]. Основою природовідповідного навчання педагог вважає наочність. Учитель повинен звернути особливу увагу на розвиток усіх органів відчуття дітей шляхом наочного навчання, підкреслював педагог [4, с. 88]. Варто зазначити, що А. Дистервег не тільки розвинув основні положення Й. Песталоцці про наочність, а й зробив багато для впровадження її у шкільну практику. Також слід підкреслити, що педагогічна праця “Початки дитячого шкільного навчання” ученого була позитивно оцінена вітчизняним педагогом К.Д. Ушинським.

Ґрунтовне навчання у школі, на думку А. Дистервега, повинно бути елементарним, тобто вчитель має виділити у процесі навчання основні елементи предмета та сприяти їх повному розумінню й міцному засвоєнню учнями. Саме міцному засвоєнню основам предмета А. Дистервег приділяє велике значення. Так, висуваючи правило “Затримуйся головним чином на вивченні основ” [1, с. 34], учений підкреслює, що перехід до наступних розділів без засвоєння попередніх призводить викладання до провалу.

Підкреслюючи важливість систематичного вивчення матеріалу для його ґрунтового засвоєння, учений багато уваги приділяє повторенню. Він підкреслює: “Піклуйся про те, щоб учні не забували того, що вивчили” [1, с. 169]. А. Дистервег вказує, що до вивченого потрібно так часто повертатися, щоб воно жодним чином не могло зникнути з пам'яті. Педагог наголошував, що для досягнення міцних знань необхідно “не поспішати при вивченні основ”, уникати поверховості, “легковажного ставлення”, частіше повертатися до старого матеріалу, повторювати попереднє в новому вигляді [3, с. 89].

Свідомі та міцні знання, а також навички, доведені до досконалості, А. Дистервег вважав головною силою, що рухає духовний розвиток людини. Педагог приділяє велике значення навчанню як формуванню людської особистості – “спочатку людина, потім громадянин” [1, с. 35]. Істинне навчання, як підкреслює вчений, не тільки розвиває розумові сили дитини, а й одночасно виробляє у неї тверді переконання, високі моральні почуття, сильний характер, одним словом, формує всю її особистість [1, с. 28].

А. Дистервег популяризував професію вчителя. Слід відзначити, що ще при житті педагог отримав почесне звання “учитель німецьких учителів”. Він підкреслював, що вчитель відіграє вирішальну роль у вихованні та навчанні дітей. Так, розвиток дитячої самостійності в процесі навчання, озброєння учнями міцними знаннями педагог вбачає лише при керівній ролі вчителя. На думку А. Дистервега, “поганий учитель повідомляє істину, а хороший вчить її знаходити” [4, с. 89]. Як і Я.А. Коменський, А. Дистервег надає велике значення у навчанні чітко розробленому плану та гарному підручнику, але, на відміну від чеського педагога, він підкреслює, що успіх у досягненні міцних, ґрунтовних знань визначається учителем, а не підручником або методом.

Продовжуючи боротьбу своїх попередників проти схоластичного навчання, проти зубріння, А. Дистервег розрізняє два способи викладання: 1) догматичний та 2) розвивальний (евристичний, який він називав діалогічним або “питання – відповідь”). Звернемо увагу на високу оцінку А. Дистервегом діалогічного способу, котрий він називає “найкращим, але найбільш складним”. Відомий педагог-практик підкреслював низьку ефективність простого повідомлення знань “...не слід повідомляти учневі, але його слід привести до того, щоб він сам знаходив знання, самостійно ними оволодівав” [1, с. 170]. Так, ефективність того чи іншого методу навчання визначається за А. Дистервегом тим, наскільки він сприяє збудженню розумових сил учнів. “Будь-який метод поганий, – заявляє він, – якщо привчає учня до простого сприйняття, до пасивності, та гарний, якщо збуджує в ньому самостійність” [4, с. 89]. А. Дистервег приділяв велике значення озброєнню учителів практичними педагогічними уміннями та навичками.

Висновки. Отже, вивчення педагогічної спадщини А. Дистервега дає змогу стверджувати, що його дидактичне учення було направлене на вирішення проблеми міцності знань, через свідоме засвоєння матеріалу учнями. Визначення педагогом суті принципу міцності знань відображає боротьбу з так званою пасивністю у навчанні, яка відбувалася у першій половині ХІХ ст., вимагає врахування часу, але містить багато цінного, що за умови творчого використання поглядів та порад педагога можуть бути корисними в розробці сучасних наукових підходів, котрі сприятимуть міцному засвоєнню навчального матеріалу. Боротьба педагога за свідоме навчання мала у його час, поза сумнівом, прогресивний характер.

Список використаної літератури

1. Дистервег А.Ф. Избранные педагогические сочинения / А.Ф. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
2. История педагогики и образования: От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ в. / [под ред. А.И. Пискунова]. – М. : Педагогика, 2001. – 512 с.
3. История педагогики и современность / [редкол. проф. Ш.И. Ганелин (отв. ред) и др.]. – Л., 1970. – 350 с.

4. Константинов Н.А. История педагогики : учебник для студентов пед. ин-тов / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – [5-е изд., доп. и перераб.]. – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.
5. Хрестоматия по истории педагогики / [под общ. ред. С.А. Каменева]. – М. : Учпедгиз, 1935. – 536 с.
6. Хрестоматия по истории педагогики / [сост. М.Е. Ларкин, М.В. Макаревич, А.Х. Рычагов]. – М. : Высшая школа, 1971. – 608 с.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2012.

Алтухова А.В. Принцип прочности знаний и пути его реализации в педагогическом наследии А. Дистервега

В статье рассмотрены взгляды выдающегося педагога А. Дистервега относительно принципа прочности знаний. На основе анализа и обобщения педагогического наследия ученого представлены его идеи относительно принципа прочности знаний; акцентировано внимание на сути принципа и значении в учебном процессе; охарактеризованы пути формирования прочных знаний у учеников.

Ключевые слова: обучение, прочные знания, основательность, принцип прочности знаний.

Altukhova A. Principle of durability of knowledges and ways for its realization in the body of A. Disterveg works

In the articles the considered looks of prominent teacher A. Disterveg are in relation to principle of durability of knowledges. On the basis of analysis and generalization of pedagogical legacy of teacher, the ideas of scientist are presented on principle of durability of knowledges; attention on essence of principle is accented and value in an educational process; the ways of forming of strong knowledges are described for students.

Key words: studies, strong knowledges, circumstantiality, principle of durability of knowledges.